

O‘ZBEK TILIDA TINISH BELGILARI VA ULARNING GRAMMATIK, STILISTIK VA SEMANTIK AHAMIYATI

Abdunazarov Otabek

*Bojxona instituti O‘zbek va xorijiy tillar
kafedrası o‘qituvchisi,*

Muradova Mohinur

Bojxona instituti 2-kurs 523-guruh kursanti

Annotatsiya: Ushbu maqola o‘zbek tilidagi tinish belgilari va ularning grammatik, stilistik va semantik ahamiyatini tahlil qiladi. Tinish belgilarining matndagi o‘rni, ularning to‘g‘ri qo‘llanilishining til va nutqning samaradorligiga ta’siri ko‘rib chiqiladi. Maqolada tinish belgilarining har biri: nuqta, vergul, ikki nuqta, tire va boshqalar, ularning vazifalari, qo‘llanilish joylari, hamda kamchiliklar va xatolarga yo‘l qo‘ymaslik uchun tavsiyalar taqdim etiladi. Shuningdek, tinish belgilarining ishlatilishidagi umumiy xatolarni tahlil qilib, to‘g‘ri foydalanish bo‘yicha maslahatlar beriladi.

Kalit so‘zlar: *O‘zbek tili, tinish belgilari, nuqta, vergul, ikki nuqta, tire, grammatik qoida, stilistika, yozma nutq, yozuv tili, tahririyat, xatolar, til o‘rgatish.*

O‘zbek tili va uning yozma nutqi sohasida tinish belgilarining o‘rni katta ahamiyatga ega. Tinish belgilarining to‘g‘ri ishlatilishi grammatik jihatdan to‘g‘ri ifoda qilishni ta’minlabgina qolmay, ularning stilistik va semantik ta’siri ham matnning o‘quvchiga qanday tushunilishini, uni qanday qabul qilishini belgilaydi. Tinish belgilarining noto‘g‘ri ishlatilishi matnning ma’nosini o‘zgartirishi yoki noto‘g‘ri tushunilishiga olib kelishi mumkin.⁽¹⁾ Shu sababli, tinish belgilarining grammatik, stilistik va semantik ahamiyatini chuqur o‘rganish va ularning to‘g‘ri ishlatilishini ta’minlash tilshunoslik, pedagogika va yozuv madaniyati sohasida muhim ahamiyatga ega.

Tinish belgilarining grammatik ahamiyati:

O'zbek tilida tinish belgilarining grammatik vazifalari, ular ishlatiladigan joylar va ularning matndagi o'rni aniq belgilangan. Har bir tinish belgisi tilshunoslikda o'zining muayyan vazifasini bajaradi.(2)

- *Nuqta* (.): Nuqta – gapning tugaganini, fikrning yakunlanganini bildiradi. Nuqta yordamida yozuvda gapning yoki fikrning yakunlanishi va yangi fikrga o'tish belgilanadi. Nuqtaning grammatik vazifasi, shuningdek, fikrlarning o'zaro aloqasini ta'minlashdir. *Misol*: "Men darsni tugatdim. Endi dam olaman."

- *Vergul* (,): Vergul gapdagi qismlar orasidagi aloqani ko'rsatadi. Vergul, asosan, quyidagi hollarda ishlatiladi: Qo'shma gaplarda qismlarni ajratishda. Asosiy va qo'shimcha ma'lumotlarni ajratishda. *Misol*: "U yaxshi, aqlli, bilimdon bola."

- *Ikki nuqta* (:): Ikki nuqta to'g'ridan-to'g'ri izoh, tushuntirish yoki misol keltirishda ishlatiladi. U gap ichida izoh beradigan yoki qo'shimcha ma'lumot taqdim etadigan qismlarni ajratishda ishlatiladi. *Misol*: "Uchrashuvda quyidagi mavzular muhokama qilindi: iqtisodiy o'sish, ijtimoiy farovonlik va ta'lim sohasidagi yangiliklar."

- *Tire* (–): Tire so'zlar orasidagi aloqani kuchaytirish, qismlarni ajratish yoki aniqlik kiritish uchun ishlatiladi. Ular ko'pincha izohlar yoki qisman ma'lumotlar qo'shilganda ishlatiladi. *Misol*: "Toshkent – poytaxt."

- *Qo'shtirnoq* (" "): Qo'shtirnoq odatda iqtiboslar, to'g'ridan-to'g'ri nutqlar yoki boshqa shaxslarning so'zlarini keltirish uchun ishlatiladi.(3) Bu belgi yordamida o'zining xususiyatlariga ega bo'lgan so'zlar yoki iboralar ajratiladi. *Misol*: "U mana shu kitobni bugun o'qib tugatishi kerak", – dedi bir qiz."

- *So'roq belgilari* (?): So'roq belgisi to'g'ri ishlatilsa, o'quvchiga aniq va tushunarli savolni taqdim etadi. So'roq belgisi o'quvchiga savolni anglash va uning mantiqiy javobini qidirishga yordam beradi. *Misol*: "Sizni qachon ko'rishim mumkin?"

Undov belgisi (!): Undov belgisi tasvirlangan holatning his-tuygʻulari yoki ahamiyatini kuchaytiradi. Bu belgidan, asosan, hayajon, eʼtiroz yoki hayratni ifodalashda foydalaniladi. *Misol*: "Yana xato qilma!"

Tinish belgilarining stilistik ahamiyati:

Tinish belgilarining stilistik ahamiyati matnni yozuvchi yoki nutq soʻzlovchining niyatiga mos ravishda bezashda, fikrni taqdim etishda, oʻquvchiga maʼlumotni aniq, loʻnda va ravon etkazishda oʻz aksini topadi.

Nuqta – gapni aniq yakunlashda ishlatiladi, bu yozuvning kuchli va yakunlangan boʻlishini taʼminlaydi.

Vergul – matnning mantiqiy tuzilishini tashkil etish, asosiy va qoʻshimcha maʼlumotlarni ajratish orqali muallifning niyatini oʻquvchiga tushunarli etkazishga yordam beradi.

Ikki nuqta – asosiy fikrga izoh kiritishda yoki u haqida koʻproq maʼlumot berishda qoʻllaniladi.

Tire – bu belgidan baʼzan taʼrif yoki izoh qoʻshishda, gapni kuchaytirishda foydalaniladi.

Qoʻshtirnoq – iqtibos keltirish yoki boshqa nutq shakllarini ajratishda ishlatiladi.

Stilistik jihatdan, tinish belgilarining notoʻgʻri ishlatilishi matnni noaniq qilishiga olib kelishi mumkin. Notoʻgʻri qoʻshilgan vergul yoki nuqta fikrni oʻzgartirishi, matnni oʻquvchiga noaniq qilib taqdim etishi mumkin. Tinish belgilarining semantik ahamiyati:

Semantik nuqtai nazardan, tinish belgilarining matnni anglashdagi roli juda muhimdir. Ular matnning aniq maʼno va mazmunini taqdim etishda yordam beradi.(4) Semantik vazifani bajarishda har bir tinish belgisi matnning ohangini, izohlarni yoki maʼlumotlarni tushunishni osonlashtiradi. *Misol*: "Men kechqurun dam olishni xohlayman, lekin ishlarim bor." Yoki "Men kechqurun dam olishni xohlayman; lekin ishlarim bor." Bu ikki jumla oʻrtasidagi farq tinish belgilarining semantik taʼsiridan kelib chiqadi: vergul bilan qoʻyilgan birinchi jumla, ikkinchi jumla esa, tire yordamida ifodalangan fikrlar orasidagi kontrastni yaxshiroq koʻrsatadi.

Oʻzbek tilida tinish belgilarining qonuniy va normativ jihatlari:

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 20-oktabrda ”Mamlakatimizda o‘zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 6084-son Farmoni.

Ushbu farmonda O‘zbek tilining xalqimiz ijtimoiy hayotida va xalqaro miqyosdagi obro‘-e’tiborini tubdan oshirish, unib-o‘sib kelayotgan yoshlarimizni vatanparvarlik, milliy an‘ana va qadriyatlarga sadoqat ruhida tarbiyalash, mamlakatimizda davlat tilini to‘laqonli joriy etishni ta‘minlash, O‘zbekistondagi millat va elatlarning tillarini saqlash va rivojlantirish, davlat tili sifatida o‘zbek tilini o‘rganish uchun shart-sharoitlar yaratish, o‘zbek tili va til siyosatini rivojlantirishning strategik maqsadlari, ustuvor yo‘nalish va vazifalarini hamda istiqboldagi bosqichlarini belgiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 21-oktyabrdagi ”O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 5850-son Farmoni.

”O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”**gi farmonlari** – Ushbu farmon O‘zbek tilining xalqaro miqyosda yanada rivojlanishi uchun harakatlar amalga oshirishni ko‘zda tutadi va tinish belgilarining to‘g‘ri ishlatilishiga oid tavsiyalarni o‘z ichiga oladi.

Tavsiyalar: O‘zbek tilida yozma nutq madaniyatini oshirish va tinish belgilarining to‘g‘ri ishlatilishiga oid dasturlarni joriy etish.(5) Tinish belgilarining grammatik, stilistik va semantik ahamiyatini o‘rgatish uchun o‘quv materiallari ishlab chiqish va amaliy qo‘llanmalar yaratish. Tinish belgilariga oid nazariy va amaliy tavsiyalarni til o‘rgatish dasturlariga kiritish.O‘zbek tilini rivojlantirish bo‘yicha qonunlar va qarorlarda tinish belgilari haqida aniq ko‘rsatmalar berish.

O‘zbek tilida tinish belgilarining to‘g‘ri ishlatilishi grammatik, stilistik va semantik ahamiyatga ega bo‘lib, tilning samarali va aniq ishlatilishini ta‘minlaydi. Tinish belgilarining to‘g‘ri qo‘llanilishi, birinchi navbatda, nutqning aniqligini, ravonligini va mantiqiy yaxlitligini oshiradi. Ular tilni yoritish va kommunikatsiya jarayonida o‘quvchi yoki tinglovchiga muallifning niyatini to‘g‘ri etkazishda muhim vosita hisoblanadi.(6) Tinish belgilarining grammatik vazifalari matndagi gaplar

o'rtasidagi aloqani tashkil etish va uning mantiqiy tuzilishini ta'minlashdir. Stilistik jihatdan ular yozuvchining fikrlarini ifodalashda yordam beradi, matnning ohangini va kayfiyatini belgilaydi. Semantik nuqtai nazardan esa, tinish belgilarining o'rni matnning to'g'ri talqin qilinishini va ma'nosini tushunishni osonlashtiradi. Bundan tashqari, tinish belgilarining to'g'ri ishlatilishi til o'rgatish jarayonida ham katta ahamiyatga ega. O'quvchilarga tinish belgilarining grammatik, stilistik va semantik ahamiyatini o'rgatish orqali ularning yozma nutq madaniyatini oshirish mumkin. Buning uchun maxsus o'quv qo'llanmalari va metodik tavsiyalarni ishlab chiqish, pedagogik jarayonlarda tinish belgilariga alohida e'tibor qaratish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yozma nutq madaniyatini rivojlantirishda tinish belgilarining ahamiyatini va ularning yozuvdagi o'rnini tahlili.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari" haqidagi №5850-son farmoni 21.10.2019-y.
3. Shuxratov, B. (2005). *Tinish belgilarining semantik va stilistik aspektlari*. Tashkent: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi.
4. O'zbek tilini rivojlantirishga doir davlat dasturi. (2008). Tashkent.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Mamlakatimizda o'zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi № 6084-son Farmoni 20.10.2020-y.
6. Ismailov, G. (2019). Linguistic Peculiarities Of The Diplomatic Sub-Style In The Uzbek Language. In *Инновационные подходы в современной науке* (pp. 67-70).
7. www.lex.uz.
8. Xujaev, M. (2020). Mahmudkhuja Behbudiy as a leader of jadid reforms. *The Light of Islam*, 3, 39-47.
9. Saifnazarov, I., Musaev, F., Khusanov, B., Ernazarova, Y., Xujaev, M., Bekbaev, R., & Ochilova, N. (2025). The Impact of Local

Community Education on Sustainable Practices in Eco-Tourism Areas. *Natural & Engineering Sciences*, 10(3).